

A NÉMA KATALÓGUS.

Könyvtár katalógus nélkül értelmetlen könyvhalmoz. A katalógus rendező, teszi elevenné és hasznavehetővé ezt a holt anyagot. Ha jó és sokféle katalógus áll rendelkezésre, a könyvtáros előtt a könyvtárnak nincs többé titka. Megtudhatja azt, hogy valamely könyv megvan-e a könyvtárban, tisztában lehet azzal, hogy bizonyos tárgykörre vonatkozólag milyen anyagot talál, pontos tájékozódást nyer speciális gyűjteményekről, sőt egy pontos tizedesrendszerű szakkatalógus még szinte a könyvek tartalmáról is értesíti.

De vajjon a katalógus a kutató közönség számára is ilyen természetes, magátólértetődő dolog-e, neki is feleletet ad-e minden kérdésre, vagy pedig idegenül, némán áll szemben a kérdezővel? A könyvtáros, mint minden szakember, hajlandó saját tudását annyira természetesnek venni, hogy megfelelkezik arról, milyen hosszú, fáradságos munkával sajátította el azt a sok ismeretet, amelyre egy könyvtár tökéletes használatához szüksége van. Valahogy mindent a saját szempontjából néz és minél régibb ideje van könyvtárnál, annál nehezebben tud behelyezkedni a közönség nézőpontjába. Elvárná, hogy minden olvasó pillanatok alatt tájékozódjék olyan dolgokban, amikbe még ő is csak esetleg hetek munkájával dolgozta bele magát.

Véleményünk szerint a *közönségtől* semmi könyvtári ismeretet nem szabad elvárni, sőt még föltételezni sem. Hiszen az olvasók tekintélyes része először s talán utoljára van könyvtárban, vagy pedig csak egy bizonyos könyvtárban szokott dolgozni, már pedig minden könyvtár rendszere, anyaga, adminisztrációja, katalógusa más és más. Hiszen még magunk, könyvtárosok is, ha egy idegen könyvtárban először vagyunk, tájékozatlannak érezzük magunkat és rászorulunk kollégáink szíves segítségére. A könyvtárosnak tehát állandóan le kell küzdenie magában a könyvtári szakembert; figyelnie kell a közönséget,

valóságos pszichikai tanulmányokat folytatnia abban az irányban, hogy valamilyen újítás hogyan válik be, illetőleg milyen módon lehet a könyvtár egész berendezését úgy tökéletesíteni, hogy a közönség minél egyszerűbben és könnyebben használhassa.

Hányszor gondolunk arra, hogy a számunkra legérthetőbb mindennapi fogalmak milyen rejtélyesek azok előtt, akik még nem ismerik. Hogy ne mondjunk mást, kell-e egy könyvtárosnak magyarázni, mi a szakkatalógus, vagy mit jelent a szakozás? Pedig olyan kutatónak, aki még könyvtárban nem volt, fogalma sincs arról, mit talál a szakkatalógusban. Például számtalanszor megtörténik könyvtárunkban,¹ hogy a szakkatalógus elhelyezésére utaló tábla alapján, szerző szerint ismert műveket a decimális katalógusban keresnek, mert a szakkatalógus-szóból arra következtetnek, hogy a betűrendes katalógus szakok szerint tagozódik (mint pl. az Egyetemi Könyvtárban).

Vagy például ma már számos hazai könyvtárunkban látunk szépen, pontosan készült *tizedesrendszerű* katalógusokat. Aki ismerős már vele, az érthetőnek és világosnak találja a számoknak azt a tömegét, amely a fiókok feliratait helyettesíti. De aki ilyent még nem látott és alaposan meg nem magyarázták neki, csak azt látja, hogy szám mellett számok csoportosulnak és nem tudja elgondolni, vajjon Pythagorasnak egy kései utóda alapított-e itt valamilyen új szektát, vagy pedig nemzetközi kémszervezet központjába került-e. Mert ki gondol magától arra, hogy ha töméntelen sok fiókot lát maga előtt és az egyikre az van írva, hogy 9 (439) (0 : 8), az oly egyszerű dolgot jelent, mint magyar történelmi tárgyú szépirodalom; vagy esetleg 355.46 : 351.78 olyan gyakran szereplő fogalomnak a jele, mint a légvédelem.

Akkor se lényegesen más a helyzet, ha az információs tisztviselő még a legudvariasabb formában is közli vele ezeket a számokat, hiszen a számok sorrendje is a legrejtélyesebb valami. Például az a körülmény, hogy 2 után nem 3, hanem 21, 22 stb. 29, azután megint 3 következik és így tovább a még többjegyű számok. Nem valami műveletlen kutatót, hanem egy sub auspiciis doktor barátomat kértem meg egyszer kísérletképen,

¹ A Magyar Nemzeti Múzeum Országos Széchényi Könyvtára.

hogy próbáljon tájékozódni a számok közt (akkor látott először decimálist). Néhány percnyi bajlódás után sikerült is valahogy eligazodnia. De mit várjunk kevesebb szellemi fölkészültségű kutatóktól? Elvégre könyvtárainkat nem csak egyetemi tanárok és akadémikusok, hanem munkások és középiskolai diákok is látogatják. Már pedig mit szóljon az a szegény hetedikes gimnazista, aki önképzőköri dolgozatot akar írni a németre fordított magyar regényekről és minthogy alapos munkát szeretne végezni, elmerészkedik egy könyvtárba, ahol félénk kérdésére azt a meglepően világos választ kapja, hogy $83 - 31 = 3$. Hiszen ő eddig mindig úgy tanulta, hogy $81 - 31$ 50-nel egyenlő és nem 3-mal, és különben sem érti, hogy mi köze mindennek az ő dolgozatához.

Ezeket a bajokon úgy igyekeztünk segíteni könyvtárunkban, hogy elsősorban is a számok mellett *feliratokat* is alkalmaztunk, megjelöltük tehát szóban is az illető fiók tartalmát. Hogy a számok sorrendjének megértését könnyítsük, a számcsoport első jegyét, tehát a főszakot piros számmal írtuk. Ezáltal hívjuk föl a figyelmet arra, hogy az első számjegy a fontos, a többi csak továbbtagolás. Addig ugyanis sehogyan sem tudta megérteni a közönségünk, hogy ha az egyszerű 9-es számot keresi, miért találja meg a szekrény legalján, mikor már a 252-n, vagy a 355.48-on már régen túl van; ehelyett természetesen a 11 előtt kellett volna keresnie (10 t. i. nincs). Természetesen *tárgymutatót* is készítettünk, amely a feltüntetett tárgyakat minden fontosabb variációban közli (pl. etika, erkölctan, erkölcsbölcselet vagy Biblia, Szentírás stb.). A tárgymutató a katalógus-szekrény első fiókját foglalja el és az egyes lapokon a megadott számon kívül rajta található mindazon utalás, ahol még a kutató valószínűleg hasonló vonatkozású anyagot talál. (Pl. Művelődéstörténet 309. Ezen kívül még felsorolva: történelem 9, filozófiatörténet 109, egyháztörténet 27, művészettörténet 709 stb.) Ugyanilyen utalásokkal láttuk el a fiókokban mindenhol az egyes szakok kezdetét, hogy használat közben ne kelljen mindig újra visszalapozni a tárgymutatóba.

Így tehát a tárgymutató már meg lett volna, csakhogy azt meg is kell találni ahhoz, hogy valaki használni tudja. Már pedig a könyvtárlátogató közönség természetrajzához hozzátartozik az — bármily meglepő, de mindenki megfigyelheti —,

hogy a katalógust szinte kivétel nélkül nem az elején kezdi nézni, hanem a közepén. Megáll a kutatószekrény, vagy szekrények közepén és körülbelül a második vagy harmadik sort, de azt sem az elején, kezdi nézegetni. Néha ilyen szemlélődés közben véletlenül az első fiókra is rábukkan, néha azonban nem. Így történt meg egyszer, hogy egyik kutatónk egészen méltatlankodva fordult hozzánk, hogy: „Önöknek statisztikai anyaguk egyáltalán nincsen?” Pedig a „Statisztika” címfelirat a megfelelő helyen megvolt és a tárgymutatóban is megtalálható volt. Hasonló eseteken okulva, a katalógusszekrényekre feliratot erősítettünk: „Tárgymutató az első fiókban” felirattal. Azóta a heylzet némiképen javult. De még ezt a feliratot is sokszor csak akkor veszik észre, amikor már régóta keresgélnek és végre ez is feltűnik. Kénytelenek leszünk tehát ezt a táblát nagyobbra és feltűnőbbre méretezni.

Ismerve a közönség fentemlített tulajdonságait, nem meglepő, ha 88 megfigyelt eset közül 66-nak, tehát pontosan a háromnegyed részének a kívánt anyagot kézbe kellett adnia valamelyik információs tisztviselőnek, csak 22 keresett a tárgymutató és használati utasítás alapján — valószínűleg nagyobb részben olyanok, akik már a rendszert máshonnan ismerték, de ezek közül is csak 9-ről tudjuk bizonyosan, hogy meg is találta a kívánt anyagot. Az is megnehezíti azt, hogy az olvasó magától boldoguljon, hogy sokszor maga sem tudja, hogy a kívánt tárgyat milyen körben keresse (pl. humanizmust a művelődéstörténetben).

Olvasóink sokoldalú érdeklődésének jellemzésére bemutatjuk, hogy két hónap alatt milyen kérdésekre vonatkozólag kértek felvilágosítást a szakkatalógus referenseitől:

Horatius életfilozófiája.

Biokémia.

Közgazdaság.

Szociológia.

Közigazgatási jog.

Hormonok.

Kossuth Lajos Turinban.

Kunok története.

Abaúj- és zemplénmegyei honvédek
1848-ban.

Matematika.

Ifjúsági színdarabok.

Racionalizálás.

Hajdu megye hova tartozott a Bach-korszakban?

Nemzetiségi kérdés.

Olasz irodalom.

Protestáns bibliamagyarázat.

Borászat.

Nemzetiségi kérdés.

Film.

Francia költők magyar fordítása.

Gázmotorok.	Északamerikai útleírások.
Megszállt területi költők irredenta művei.	Genealógia.
Optikai csalódások.	Jogbölcselet.
Matematika.	Földrajz.
Tejgazdasági szakszótár.	Filozófia.
Ó-francia szótár.	Zsidó imakönyvek.
Kereskedelmi iskola.	A tánc története.
Utazási kedv története.	1437-es parasztlázadás.
Nógrádmegyei honvédek 1848-ban.	Mechanika.
Spanyol nyelvtan.	Gyorsírás.
A ponyvaregény elmélete.	Textilipar története.
Zene.	Irredenta irodalom.
Rádió.	Báthory István politikája.
	Kereskedelmi levelezés.

Ezek még aránylag egyszerű esetek. De megtörtént az is, hogy egy olvasónknak a felesége valami tisztítószert receptjét olvasta valamilyen kalendáriumban vagy kincsestárban — címére sajnos nem emlékszik, azt sem tudja mikor jelent meg, vagy hogy milyen formája volt a könyvnek. Kerestek már irodalmat Bayard lovagról, de érdeklődtek már egyes írók árja vagy nem árja származása iránt is. Az illető kutatók megfelelő információkkal megelégedetten távoztak. Az információt kérők közül csak egyet utasítottunk el, egy ifjú embert, aki a horoszkópkészítést akarta nálunk megtanulni, szemmel láthatólag nem tudományos célzattal. Az ilyen komolytalan kutatók, fiatalok és öregek egyaránt, a könyvtárak legrosszabb közellenségei közé tartoznak, akik csak a tisztviselők munkáját akadályozzák.

Hogy milyen különleges és „sokoldalú“ érdeklődés férhet meg egy olvasóban, arra jó példa szintén egyik kutatónk, aki 1938. július 23-án a következő könyveket kérte használatra: Borosay: Algebra, Ranschburg: Angol nyelvtan, 12 darab Csillag-orákulum, Farkas Emőd: Gyilkosság a gyorsvonaton, Schidlof: Angol nyelvtan, Pesti Hirlap 1937. VI—XII., Fővárosi Lapok 1870, 1881. Kevés változtatással a következő napon ugyanazokat használta.

Szép számmal akadnak ilyen érdekes, sokszor kellemetlen esetek. Minden könyvtárban előfordulnak azok a kevés lelki műveltséggel, de annál több öntudattal rendelkező olvasók, akik semmivel sincsenek megelégedve; nők, akiknek sehogy se tetszik, ha nekik maguknak kell a katalógusból a jelzetet kikeresni,

„hiszen más alkalommal egyik könyvtárban a tisztviselők (természetesen fiatal emberek) szívesen kikeresték“ nekik. Ugyanígy férfiak, akik fel vannak háborodva, hogy tőlük tíz filléres napijegyet kérnek, hiszen külföldön sehol sem kérnek ilyent (?!).

Mégis hangsúlyoznunk kell, hogy az ilyen elenyésző töredék, aki csak azért veszedelmes, mert lassanként sok tisztviselőnek elveszi a kedvét attól, hogy szívesen segítsen minden olvasónak. A nagy többség inkább a legkisebb felvilágosítást is igen hálásan veszi. És lehet-e könyvtárosnak szebb eredmény, mintha azt látja, hogy munkája nem volt hiábavaló, mert a könyvtár anyagából meg tudja adni a kívánt felvilágosításokat?

Az olvasóközönség tulajdonságairól megemlékeztünk már; nézzük azonban az érem másik oldalát is: milyennek szeretné látni a kutató a *könyvtárost*, mit vár tőle? Először is megértést, másodsor felvilágosítást. *Megértést* annyiban, hogy ne lássa az ő bármilyen kis problémáit sem nevetségesnek, sőt szükség esetén még bátorítást is kapjon. Hiszen ki tudja, hogy számára milyen életbevágóan fontos az, hogy felvilágosítást kapjon egy kérdésben, amelynek szükségességét mi nem tudjuk belátni. Ne érezze azt, hogy nem részesül mindenki egyenlő elbánásban. A könyvtáros részéről nem elég a pusztá udvariaság, többre van szükség, szinte az otthon hangulatára.

Az olvasó másik követelménye a *tudás*, a felvilágosítás. Az olvasó kicsit úgy képzei, hogy a könyvtárosnak mindent kell tudnia. Tudjon bibliográfiákat és szakkönyveket ajánlani, ismerje a katalógusokat, a könyvtár egész adminisztrációját, tudja, hogy egy könyv már beérkezett-e, vagy ha nem, hogy mikor fogja megkapni; ha a könyv nincs a helyén, hol lehet most. Ismerje saját könyvtára gyűjtőkörét és viszont meg tudja mondani, hogy nem a gyűjtőkörébe tartozó könyveket melyik könyvtárban talál meg, hol van az a könyvtár, milyen napokon és hány órákor van nyitva stb.

A fő azonban az, hogy bele tudjon kapcsolódni az ő érdeklődési körébe és valóban azt a könyvet találja meg, amire neki szüksége van. A felvilágosításban tehát ne az a cél vezesse a könyvtárost, hogy saját tekintélyét megóvja és látszat-felvilágosítást adjon, mert hiszen az olvasó erre úgylis rájön és másodsor már nem fog felvilágosítást kérni. Szükséges, hogy a felvilágosítást adó tisztviselőben valamely *tudományág* szakképzett

képviselőjét érezze. Minthogy pedig több szaktudományt senki sem művelhet, viszont felvilágosítás nélkül sem bocsáthatunk el valakit, azt is elvárja a közönség, hogy a könyvtáros tudja, hogy saját könyvtárában, vagy más rokon intézményekben személy szerint kihez utasíthatja a kutatót, ha maga nem tud felvilágosítást adni.

Látszólag nem a katalógusra vonatkozó dolgok ezek, amiket itt említünk. Azonban éppen az *információs szolgálat* tanít meg arra, hogy a katalógus alapján való felvilágosítás távolról sem elegendő. Sőt a szakkatalógusokat legnagyobb részben azok használják, akiknek egyszери felvilágosításra van szükségük, akik olyan kérdésre keresnek tájékoztatást, amivel eddig nem foglalkoztak, tehát éppen a szellemileg kisebb igényű közönség. A tudományos kutató úgysis inkább meghatározott szerzőjű és című könyvet keres. Ha felvilágosításra van szüksége, az szakszerű, tudományos információ, tehát az illető szakban széleskörű ismeretekkel bíró tisztviselőnek, mondhatni, *kritikai* felvilágosítását kívánja.

Nagyobbrészt olyan kutatókról szóltunk eddig, akik akár a katalógus használata közben, akár egyéb okokból a tisztviselőkhöz fordulnak. Ne felejtsük el azonban, hogy a közönségnek igen nagy része, sokszor éppen a komolyabb érdeklődésű és szerényebb föllépésű, nem szívesen kérdezősködik. Gondoljunk tehát arra, hogy azok számára, akik még a könyvtárban idegenek (megfelelően elhelyezett és ízlésesen elkészített) feliratok és mutatótáblák segítsék meg a tájékozódást a kapun való belépéstől kezdve, egészen a könyv megszerzéséig. Legyen minden könyvtárban néhány fillérért, vagy teljesen ingyen kapható tájékoztató füzet, amely a könyvtár használatáról felvilágosítást nyújt. (Pl. mintaszerű ilyen tekintetben a drezdai: *Wie benutze ich die Dresdner Landesbibliothek?*) Sok embernek vette már el a kedvét a könyvtárlátogatástól az a körülmény, hogy a legtöbb könyvtárban a legegyszerűbb dolgokat is csak örökös kérdezősködéssel tudhatta meg. Másrészt az írásbeli felvilágosítás maradandóbb és alaposabb és a tisztviselőket is sok fölösleges zaklatástól kíméli meg.

Soha se felejtsük el azonban, hogy a könyvtár lelke minden körülmények közt a könyvtáros. Nemcsak abban a tekintetben, hogy rendszert és rendet hoz belé, ami által lehetővé teszi a

használatot a közönség számára, hanem abban a tekintetben is, hogy rajta mulik, hogy a könyvtár csakugyan a tudomány és közművelődés műhelye legyen, ahova a kutató biztosan léphet, ahol otthon érzi magát, ahol kérdéseire választ kap. Ha a könyvtáros hivatását — amely nem más, mint mások tudományos munkásságának önzetlen szolgálata — komolyan veszi, nemcsak hogy nem láthat benne megúnt és terhes kenyérkeresetet, hanem a könyvtár saját, szűk nézőpontjából sem indulhat ki, mintha a könyvtár valami öncélú intézmény lenne és benne szükséges rossz, zavartkeltő körülmény, a kutató közönség. Neki mindig vissza kell gondolnia arra az időre, mikor ő maga is még csak kutató volt, mikor első tudományos próbálkozásai közben féltékenyen nyitotta meg a számára még rejtélyes könyvtár ajtait. Milyen tájékozatlanul állt a könyvek és katalógusok közt, útbaigazítást a — sajnos kevésbé kultivált feliratok és írásbeli tájékoztatók híján — csak úgy kaphatott volna, ha megkérdi valamelyik tisztviselőt. De vajjon merte-e? Talált-e bizalomkeltő arcot, akitől nem kellett visszautasítástól, rideg, kelleetlen elintézésztől tartania? Vagy pedig a néma katalógusok mellett csak néma könyvtárosokat talált?¹

CSAPODI CSABA.

¹ Ezen a helyen is köszönetet mondok CLAUSER MIHÁLY és DEZSÉNYI BÉLA kedves barátainak és kollégáimnak, akik értékes hozzászólásaikkal voltak segítségemre.